

'REINTEGRATIVE SHAMING' EN 'REPUBLICAN CRIMINOLOGY' ALS PLEIDOOI VOOR EEN FLEXIBELE MAAR GEKADERDE SOCIALE REGULERING

Kanttekeningen naar aanleiding van een nieuwe criminologie¹

Ronnie Lippens²

1. Braithwaite en ambivalentie

INLEIDING

Wat voor alle sociale wetenschappen geldt, geldt ook voor de criminologie. Maar meestal iets later. Het laatste decennium heeft de sociale theorie en – iets empirischer: de sociale wetenschappen – hevig beroerd. De meeste gangbare theorieën, stromingen en stellingen bleken het niet meer te doen en bezweken onder een felle epistemologische kritiek. Eens zo fel verdedigde theorieën, stromingen en stellingen, zo werd door de critici voorgehouden, bleken alle slechts verhalen over de wereld te zijn. Alle voorafgaande pogingen om een Absolute Waarheid te vinden, of een Absolute Moraal, werden één voor één gedeconstrueerd tot wat ze, volgens de deconstructionisten, slechts bleken te zijn: loutere verhalen over de wereld, waarvan de Waarheid en de Absolute superioriteit elk ogenblik wordt gelogenstraft door de ontelbare dagdagelijkse ervaringen van mensen, door de ongelimiteerde pluraliteit van zingevingen die dagdagelijks wordt geproduceerd, en simpelweg door de veelheid en de veelkleurigheid van de stemmen en toonaarden waarin deze verhalen worden verteld. Het laatste decennium is de sociale theorie en zijn de sociale wetenschappen onder druk van deze deconstructionistische kritiek in een diepe crisis verzeild geraakt.

HET HEDENDAAGSE

Nu is deze kritiek niet uit de ijle lucht komen vallen. Het feit dat de theorieën en oude zekerheden steeds minder worden aangehouden wortelt uiteraard in bredere

---

1. Met dank aan Peter COLLE, Hans HOFMAN, en Bart VAN HOOREBEECK voor de commentaren op een eerdere versie van dit artikel.

2. Ronnie LIPPENS is assistent criminologie aan de Universiteit Gent (vakgroep Strafrecht en Criminologie).

maatschappelijke ontwikkelingen, waarop we in het bestek van deze tekst evenwel niet diep kunnen ingaan. We beperken ons hier tot een zeer vluchtige schets van het hedendaagse, dat door sommigen met de term 'postmoderniteit' wordt aangeduid; een term die inmiddels overigens ook al stevig onder sociaal-theoretisch vuur is komen te liggen.³ Een aantal theoretici heeft dus getracht het hedendaagse te omschrijven als een 'postmoderne' ruimte waarin de oude stellige zekerheden het niet meer doen, en waarin de pretenties van een zich als rationeel en universeel pretenderende moderniteit hopeloos ten onder zijn gegaan. De absolute superioriteit waarmee 'moderneren' zogenaamde universele kennis produceerden, deze kennis in onwrikbare projecten trachtten in te schakelen, en zich door middel van 'rationele' argumenten trachtten te legitimeren, maar daardoor op zich reeds steeds weer andere stemmen, verzuchtingen en motivaties wégdrukten, is in deze 'postmoderne' ruimte vrij diep ondergraven. De 'postmoderniteit' is dan dit moment in het hedendaagse waarin elke aanspraak op absolute kennis, op de Waarheid en op morele superioriteit ten stelligste wordt ontmaskerd. Dit 'postmodern' moment is er dus één van epistemologische en morele bescheidenheid; het is een moment van ongeloof in zogenaamde onwrikbare Waarheden en Zekerheden; het is ook een moment waarin sensibiliteit wordt opgebracht voor de ambivalentie en de contextualiteit waarin 'problemen' en hun 'oplossingen' worden verwoord.⁴ Het is hier niet de plaats om verder in te gaan op de vraag of de keuze van het voorzetsel 'post' in de term 'postmoderniteit' wel op adequate, zelfs legitieme gronden berust⁵, noch op de vraag of er maatschappelijke en/of culturele determinanten van deze 'postmoderne'

---

3. De zeer schaarse pogingen die hier worden ondernomen om de lezer/es op een aantal bibliografische sporen te brengen zullen vermoedelijk voldoende zijn. Het is overigens gewoonweg onmogelijk om in het korte bestek van een artikel als dit de maatschappelijke en culturele dimensie van het hedendaagse te ontwikkelen, en de onoverzichtelijkheid van de representaties daarvan enigszins te traceren. Een goede inleiding en een goed 'overzicht' vindt men bij ROSENAU (1992).

4. Zie terzake het werk van de theoreticus Zygmunt BAUMAN, bv. zijn *Modernity and ambivalence* (1991), en zijn boek over 'postmoderne' moraliteit, namelijk *Postmodern ethics* (1993).

5. Een aantal theoretici weigert dit voorzetsel te hanteren. Het hedendaagse is volgens hen niet meer dan een geradicaliseerde, extreem zelfreflexieve Moderniteit; de 'onoverzichtelijkheid' van het hedendaagse vloeit hier logisch voort uit de in en door de Moderniteit opgeworpen reflexiviteit die zich, onder zogenaamde condities van maatschappelijke 'fragmentering' en identitaire 'decentring', steeds verder prolifereert en ontrafelt. GIDDENS bv. (1990) spreekt daarom liever over 'high modernity' dan over postmoderniteit. Iets gelijkaardigs vinden we bij CROOK, e.a. (1992) die het hedendaagse willen typeren als een ruimte van hyperdifferentiërende praktijken en representaties; een proces waarvan zij overigens verwachten dat het onvermijdelijk wél zal uitmonden in een 'postmoderne', dit wil volgens hen zeggen, extreem gedifferentieerde, 'vloeibare', ruimte. Zélf hebben we het hedendaagse recent trachten te schetsen als een 'hypermoderne' ruimte (zie: LIPPENS, 1996), dit wil zeggen, een extreem gestrategiseerde en daardoor ambivalente ruimte, maar tegelijk ook een extreem ambivalente en daardoor gestrategiseerde ruimte, waarvan de bronnen én de resultaten (het onderscheid is in deze invulling irrelevant) wellicht het best zijn te representeren als hyperflexibiliteit en hyperreflexiviteit, kortom: als de hedendaagse JIT-cultuur (JIT = Just in Time) van identitaire de/re/centring en van maatschappelijke ontrafelende fragmentering en contractieve concentrering.

hedendaagse ruimte te duiden zouden zijn⁶, noch op de vraag in hoeverre de onoverzichtelijkheid, de veelheid, de onvoorspelbaarheid, en de veelkleurigheid van stemmen, van deconstructies met andere woorden, deze determinantenconstellatie opnieuw en eventueel ongelimiteerd reproduceren.⁷ Het is er ons hier enkel om te doen aan te geven dat er redenen zijn om te veronderstellen dat het hedendaagse in steeds toenemende mate ambivalente en contextuele ruimtes (re)produceert. John BRAITHWAITE, een Australische criminoloog, zo zullen wij verder opmerken, schrijft in en voor dit hedendaagse ambivalente en contextuele tijdperk. Zelf hanteert BRAITHWAITE niet de terminologie waarmee sociaal-theoretici in hun representaties van het hedendaagse omgaan, en wellicht (dat blijkt althans uit de bibliografische referentielijsten die hij in zijn werken aanreikt) is hij niet eens op de hoogte van een aantal recente sociaal-theoretische evoluties. Maar dit doet niets af aan het sterke aanvoelingsvermogen dat BRAITHWAITE tentoonspreidt noch aan zijn zin voor ambivalentie en contextualiteit die kunnen worden onderkend in de vlotheid waarmee hij oude criminologische stellingen voorbijsteekt, oude criminologische 'essenties' tracht te vermijden, kortom: de oude grenzen uit de oude criminologische discours tracht te doorbreken. Dit is de reden waarom wij in dit artikel het werk van BRAITHWAITE – in kort bestek weliswaar – zullen presenteren. Het zal overigens niet alleen bij een presentatie blijven: in deze tekst zullen we ook trachten een aantal centrale contradicties en leemtes in BRAITHWAITES werk op te sporen.

BRAITHWAITES WEG

Criminologen zijn, over het algemeen, overigens pas de laatste jaren gevoelig geworden voor deconstructionistische kritiek. Pas als het in de sociale theorie of in de sociale wetenschappen fel regent, begint het in de criminologie te druppelen. En net als in de sociale theorie of in de sociale wetenschappen lijken er zich grosso modo twee reacties op de hedendaagse ontzuivering af te tekenen. De ene reactie schuift zich in de brede deconstructionistische golf, en richt zich op de ontmaskering van elk afzonderlijk verhaal dat onder onwrikbaar geassumeerde pretenties de Absolute kop opsteekt, terwijl de andere reactie precies tracht om vanuit de gedeconstrueerde puinhopen van verschillende verhalen opnieuw enige synthetische zin te re/construeren.

BRAITHWAITE heeft het op zich genomen aan de laatstgenoemde weg te timmeren. In dit artikel wordt zijn bijdrage aan deze weg uiteengezet. Liever evenwel dan dit artikel als een gewone weergave van 's mans ideeën op te vatten, zullen wij dit doen aan de hand van een oude vraag die vele criminologen wellicht met een zekere

---

6. Deze zijn, volgens een aantal auteurs, waarvan de geograaf David HARVEY als de meest toonaangevende kan worden beschouwd, te vinden in een 'post-Fordisering' en een verhevigde mondialisering van kapitalen waardoor, in een extreem gecommuniceerde mondiale cultuur, de wereld wordt ge(re)produceerd in en door steeds snellere cycli van 'time-space compression'.

7. Zoals de Amerikaanse criticus JAMESON het zou stellen in zijn *Postmodernism or, the cultural logic of late capitalism* (1991).

geruststelling zullen lezen: impliceren BRAITHWAITES integraal-criminologische stellingen nu meer dan wel minder formele sociale controle? Het proces waarlangs wij het antwoord op deze op het eerste gezicht vrij evidente criminologische vraag zullen opbouwen, zal ons immers toelaten een tweetal ontnuchterende vaststellingen te doen. Enerzijds zal ons duidelijk worden hoezeer een dominante onderstroom in de criminologische verhalenreeks nog steeds aan geëssentialiseerde objecten blijft vastkleven, en daardoor steeds meer voeling met de hedendaagse wereld aan het verliezen is. BRAITHWAITE daarentegen is in zijn reconstructieve poging deze ontnuchterende fase al lang voorbij. Anderzijds zullen deze vraag en het antwoord erop inderdaad toelaten na te gaan in hoeverre BRAITHWAITES criminologie een hedendaagse criminologie is, dit wil zeggen een criminologie die zich gevoelig toont voor ambivalenties en contextualiteiten. Tijdens het antwoord op deze vraag zullen we, zoals gezegd, kritische kanttekeningen bij het werk van BRAITHWAITE maken.

2. Korte schets van wat volgt

In deze bijdrage zouden we aanvankelijk trachten een antwoord te formuleren op de vraag of John BRAITHWAITES project zou leiden naar méér dan wel naar minder 'formele sociale controle'. We stellen ons, anders geformuleerd, de vraag of er bij BRAITHWAITE meer dan wel minder mensen of handelingen in specifieke – 'geformaliseerde' – vormen van conflictafhandeling zouden worden betrokken, of er dus meer 'private' levenssferen door deze specifieke conflictafhandelingsvormen zouden worden ontsloten, en of de klemtoon daarbij dan wel zou komen te liggen op wat men 'formele sociale controle' of overheidscontrole noemt, dan wel op de zogenaamde 'informele sociale controle'. Zou, onder BRAITHWAITES project van 'reintegrative shaming' in een republikeins-criminologisch perspectief, met andere woorden, het 'net' van de formele sociale controle uitbreiden of daarentegen inkrimpen? De vraag zal hierna evenwel onmiddellijk worden verfijnd. Immers, zoals we zullen uiteenzetten, wijst deze vraag op een vastkleven aan een reeks 'oude' criminologische assumpties waartegen ook BRAITHWAITE in zijn voorstellen heeft trachten te reageren. We gaan bij een aantal auteurs te rade die ons bij de verfijning van deze vraag kunnen inspireren, namelijk Michel FOUCAULT (deel 3) en Stanley COHEN (deel 4). Beide auteurs zullen ons niet alleen wijzen op het gedateerde van dergelijke vraagstelling – en dus ook op het ideologisch bezwaarde karakter ervan – maar zullen tevens richtingen kunnen aanwijzen waarlangs we BRAITHWAITES werk op hedendaagse relevanties kunnen evalueren. De ironie wil overigens dat beide auteurs, FOUCAULT en zijn 'vertaler', COHEN, voor een groot deel aan de basis van de door criminologen nog steeds gekoesterde en essentialiserende vraagstelling lagen. Precies daarom worden beide auteurs hier besproken. In deel 5 zal de oorspronkelijke en veeleer intuïtieve vraag waarop we een antwoord willen formuleren, geherformuleerd worden. Wat BRAITHWAITE in zijn project heeft opgenomen wordt in delen 6 tot 9 uiteengezet. Deze onvermijdelijke uiteenzetting zal, gezien plaatsbeperkingen, vrij bondig zijn, en voornamelijk de elementen uit BRAITHWAITES teksten

bespreken die een licht op onze onderzoeksvraag kunnen werpen.⁸ De kritische lectuur van BRAITHWAITE zal ons ten slotte toelaten om zijn voorstellen met betrekking tot 'reintegrative shaming' en 'republican criminology' te evalueren naar de geherformuleerde vraagstelling toe. Dit gebeurt in deel 10.

3. Michel Foucaults misbegrepen 'carceral archipelago'

Criminologen vragen zich bij de introductie van één of andere criminologische nieuwigheid inderdaad (nog steeds) vaak af of deze het 'net' van formele sociale controle zal uitbreiden, dan wel inkrimpen. Ze gaan er daarbij (nog steeds) vaak vanuit dat een inkrimping van formele sociale controle verkozen moet worden boven een uitbreiding ervan. Deze vraag en deze preferentie overheersen bijvoorbeeld nog steeds elke discussie rond de zogenaamde 'net-widening'. Elke interventie zou er uiteindelijk toe leiden dat het net van geformaliseerde sociale controle – er wordt bijna steevast staatsgereguleerde controle mee bedoeld – zich uitbreidt, en steeds meer conflicten en conflicterende partijen uit informele of 'private' zones losweekt. Dit wordt dan meestal betreurd; de échte menselijke authenticiteit, zo wordt dan aangenomen, bevindt zich immers precies in al deze informele zones die jammer genoeg stelselmatig lijken te worden gekoloniseerd door een onafwendbaar uitdijend net van 'formele sociale controle'. Onzichtbare mechanismen, zo lijkt het er dan op, slagen er 'achter de ruggen' van concrete actoren in om elke maatschappelijke interventie binnen een allesomvattend, centraliserend systeem van 'panoptische' controle te brengen. In dit artikel trachten we afstand te nemen van deze zelfcontradictoire⁹ assumptie. Dergelijke assumptie is in de diepgewortelde culturele archiefbagage van veel criminologen binnengesijpeld naar aanleiding van een beperkte, zelfs eenzijdige lezing van FOUCAULT.

Surveiller et punir of *Discipline and Punish* (FOUCAULT, 1975; eng. vert. 1977) is inderdaad het boek dat de meeste criminologen kennen en waarop het standaard verhaal, zoals hierboven geschetst, over sociale controle, vaak is geënt. Nu kan men

---

8. Wie zich in de details van BRAITHWAITE'S werk wil inwerken wordt aangeraden vooral BRAITHWAITE (1989) en BRAITHWAITE en PETTIT (1990) door te nemen. In die zin is onderhavig artikel ook bedoeld als uitnodiging om met het theoretische werk van BRAITHWAITE kennis te maken. Het eerste werk heeft het vooral over BRAITHWAITE'S voorstellen over 'reintegrative shaming', terwijl het andere, samen met de filosoof PETTIT geschreven boek, zich vooral bekommert om de 'integratie' van deze voorstellen in het perspectief van een zogenaamde 'republikeinse' gemeenschap. Over BRAITHWAITE'S werk is onlangs overigens een themanummer verschenen van het *Tijdschrift voor Criminologie*, 1996, nr. 4. Voor theoretische beschouwingen over zijn werk, zie aldaar de bijdragen van BOUTELLIER, e.a. (p. 360-382), waaronder LIPPENS over 'Braithwaite en sociale controle' (p. 370-375), en WALGRAVE (p. 346-359).

9. Immers, als er inderdaad een onstuitbare panoptiserende systeemdynamiek werkzaam zou zijn, dan is er simpelweg geen alternatief mogelijk, noch denkbaar: zelfs de kritiek van deze panoptiserende systeemdynamiek zou dan deze laatste versterken. We zullen later ook zien dat BRAITHWAITE zich fel afzet tegen dergelijk geloof dat aanneemt dat slechts een buitenmenselijke dynamiek, vanuit een interne logica, maatschappelijke verandering zou kunnen teweegbrengen, en dat dus aanneemt dat concrete menselijke praxis slechts tegenproductief kan werken.

stellen dat de structuur van dat werk daar inderdaad enige aanleiding toe geeft. De tekst begint met minutieuze beschrijvingen van publieke executies die vanaf de 15de eeuw, in turbulente tijden van staatsvorming, de macht van de soeverein via publieke gruwel dienden uit te stralen. Daarna volgen opnieuw vrij indringende beschrijvingen van het volgens FOUCAULT panoptische instrumentarium waarbij, vanaf de Verlichte 18de eeuw, concrete machtstechnologieën hun disciplinerende werk verrichtten. FOUCAULT beschrijft hier veel. Verklaren doet hij al veel minder, tenzij naar aanleiding van weinig uitgewerkte verwijzingen naar 'het kapitalisme', of naar de 'panoptic society'.

Criminologen hebben deze chronologie dan maar – onterecht¹⁰ – vertaald in de *dispersal of social control*-these (COHEN, 1979): sociale controle vertrekt vanuit het statelijke machtscentrum en verspreidt zich van daaruit en onvermijdelijk naar het capillaire sociale weefsel dat daar vrij weerloos, in alle authenticiteit, als prooi ligt te wachten tot het de centraal uitgestuurde 'biopower'-technieken over zich heen krijgt. Dit is een onterechte vertaling van *Discipline and Punish*¹¹, dat hoofdzakelijk een beschrijving is van een aantal karakteristieken van een nieuw tijdperk (men noemt het soms 'Moderniteit'). Het gaat over een tijdperk waarin processen van productivering en normalisering zijn uitgekristalliseerd en met behulp van een specifiek taalregime (de rede) verbonden en gelegitimeerd. Het gaat over een tijdperk waarin 'gouvernementalité' ('governmentality'; FOUCAULT, 1991), de merkwaardige mengeling van wil tot beheersen en ordeningsdrang, de culturele dominante wordt.

Deze 'governmentality' vertrekt volgens FOUCAULT niet vanuit één of ander centrum (Het Kapitaal, De Staat). 'Governmentality' effectueert zich in het bijzonder diffuse en gedecentreerde netwerk van machtsrelaties. Deze gedecentreerde machtsopvatting is overigens één van de stellingen waarop FOUCAULT in de loop der jaren zo fel is aangevallen door critici (zie, onder zeer vele anderen: FRASER, 1994; WALZER, 1986). De 'net-widening'-these waar zoveel criminologen het steeds maar over hebben klinkt dan ook vrij eigenaardig, omdat er, volgens FOUCAULT althans, geen vast punt, geen centrum is van waaruit netten kunnen worden uitgeworpen. Dergelijke centra zijn er alleen in de geesten van diegenen die ze menen te ontwaren. En deze voorstellingen zijn zelf geworteld in de onontkoombare 'power/knowledge'-dialectiek, en resulteren dus zélf onontkoombaar uit concrete machtspraktijken.

FOUCAULTS oeuvre ligt bezaaid met uitingen van deze gedecentreerde machtsopvatting. Hieronder volgt een vrij lang maar uitermate verhelderend citaat uit zijn *History of sexuality* (1979: 92/93):

---

10. Twintig jaar geleden antwoordde FOUCAULT op de toen al onder criminologen populaire vraag of al die alternatieven voor de gevangenis nu tot meer of minder 'sociale controle' zouden leiden met een lachbui (zie FOUCAULT, 1993).

11. Het onterechte karakter van deze 'vertaling' werd overigens een tijd geleden al door Stanley COHEN – auteur van de 'dispersal of social control'-these – zélf al onderkend (zie: COHEN, 1987).

'Power's condition of possibility, or in anycase the viewpoint which permits one to understand its exercise, even its more "peripheral" effects, and which also makes it possible to use its mechanisms as a gird of intelligibility of social order, must *not be sought in the primary existence of a central point*, in a unique source of sovereignty from which secondary and descendent forms would emanate; it is the moving substrate of force relations which, by virtue of their inequality, constantly engender states of power, but the latter are *always local and unstable*. The omnipresence of power: not because it has the privilege of consolidating everything under its invincible unity, but because it is produced from one moment to the next, at every point, or rather in every relation, from one point to another. Power is everywhere; not because it embraces everything, but *because it comes from everywhere*. And "Power", insofar as it is permanent, repetitious, inert, and self-reproducing, is simply the overall effect that emerges from all these mobilities, the concatenation {aaneenschakeling, R.L.} that rests on each of them and seeks in turn to arrest their movement.' (cursief, R.L.)

Macht is dus overal, op alle plaatsen. Er is dus geen authentische machtsvrije plaats waarnaar gestreefd moet worden. Bij FOUCAULT vinden we dan ook geen pleidooi voor de Grote Strijd, het Grote Verzet, de Grote Weigering, en vinden we geen beloftes van en strategieën naar het Ultieme Paradijs. Ook verzet is bij FOUCAULT immers gedecentreerd: verzet effectueert zich immers steeds precies op al die plaatsen waar macht zich effectueert. Ook verzet is immers onlosmakelijk geworteld in het maatschappelijke complexe netwerk van machtsrelaties. FOUCAULTS verzet is een permanente strategie van micropolitiek, te realiseren op de concrete plaatsen waar de Moderne machtstechnologieën op mensen ingrijpen. En deze plaatsen zijn dus overal te vinden, en ze worden van nergens uit centraal gestuurd. FOUCAULTS verzet is een verzet tegen normalisering, tegen disciplineren. FOUCAULTS verzet is geen verzet tegen of voor centra, precies omdat er geen centra zijn die deze normalisering en disciplineren zouden (kunnen) legitimeren (en hier is FOUCAULTS cirkel rond). Maar als er overal machtseffecten zijn, en overal verzet, dan is er ook overal hoop, en is het op zijn minst problematisch te noemen deze hoop slechts op zeer specifieke locaties te willen vinden (bv.: in 'private' sferen, in 'informele' sferen, in buiten-statelijke sferen, in buiten-institutionele sferen, enz.). FOUCAULTS teksten zijn ook daarom de laatste jaren opnieuw met hernieuwde interesse van onder het stof gehaald. Ze lijken aan te sluiten bij de diffuse ervaringen van mensen (en dus ook van criminologen) in een wereld waarin stellige zekerheden het niet meer doen en alleszins aan het verdwijnen zijn. In een wereld ook waarin de oude onderscheiden van weleer steeds meer worden verlaten ten voordele van meer open en meer flexibele representaties van het maatschappelijke. In die zin is FOUCAULT vandaag weer actueel, behalve dan voor wat zijn 'normaliserende' en 'disciplinerende' invulling van het begrip 'gouvernementaliteit' betreft. Hedendaagse 'gouvernementaliteit' is nu wellicht meer dan de door FOUCAULT beschreven 'moderne' homogeniserende capillaire 'gouvernementaliteit' aan het verschuiven naar een meer flexibele 'gouvernementaliteit' van 'seduction' voor de enen, 'repression' of gewoonweg 'containment', of neutralisering voor de anderen. Wellicht is het zo dat sociale regulering zich nu geleidelijk aan meer effectueert in onderscheiden decentrerende contexten waarin op vrij flexibele wijzen reguleringsvormen worden ontworpen en toegepast naargelang van waargenomen ambivalenties en contextuele omstandigheden. Dergelijke regulering is dan niet meer op te vatten als een proces van homogeniserende

normalisering en disciplineren, maar van flexibel 'management' van allerlei 'onoplosbare' problemen, van ambivalenties. Het gedecentreerde en gelokaliseerde karakter van de machtswerken waarin en waardoor dergelijke regulering wordt ge(re)produceerd is nog steeds het gedecentreerde en gelokaliseerde dat FOUCAULT heeft gedacht, maar het 'normaliserende', het 'Moderne', het 'universele', het 'gestructureerde', is er omzeggens niet meer bij. Ook BRAITHWAITE schrijft, zoals we zullen zien, in, vanuit en voor deze hedendaagse wereld.

4. Stanley Cohen: deconstructie en reconstructie van 'sociale controle'

Ook bij COHEN kan op zoek gegaan worden naar criteria om BRAITHWAITES project op het eventuele 'hedendaagse' gehalte ervan te taxeren. COHEN is vooral gekend als één van de vooraanstaande auteurs die FOUCAULTS geschriften onder criminologen (vooral onder zogenaamde kritische criminologen) heeft gepopulariseerd. Aanvankelijk nam COHEN van FOUCAULT een vrij performant deconstructionisme over dat hij lange tijd volhield (zie COHEN, 1985; 1988), waardoor hij in de criminologische wereld steeds een bijzondere, onafhankelijke plaats heeft ingenomen. Geen enkele internationaal bekende criminoloog laat zich wellicht zo moeilijk in één of andere school vastpinnen als COHEN. Reeds in een tekst uit 1979¹² presteerde COHEN het om de toen gangbare populaire (kritisch-)criminologische verhalen één voor één te deconstrueren: zowel de 'new deviancy theory', de 'new criminology', de 'working class criminology' als het abolitionisme werden op COHENS schaal gewikt, gewogen en te beperkt en te contradictorisch bevonden.

Ook het begrip 'sociale controle', dit wil zeggen alle essentialiserende invullingen ervan, werden door COHEN scherp bekritiseerd en gedeconstrueerd (COHEN, 1989). Het maatschappelijke laat zich volgens COHEN niet opdelen in categorieën die door de benaming 'sociale controle' worden gemarkeerd. Alles kan immers 'sociaal controlerende' functies hebben, het weze dan gevangenis, pretparken, de sociale zekerheid, of gewoonweg ook 'de markt'.

Voor geen enkele verzameling sociale praktijken kan het begrip 'sociale controle' in alle exclusiviteit worden voorbehouden. COHEN pleit er dan ook voor om het onbruikbare begrip uit het criminologische woordenboek te schrappen en nog slechts in een specificerende taal te spreken. Criminologen dienen specifieke praktijken als zodanig te omschrijven en niet meer weg te stoppen achter het zinloze *catch-all* begrip 'sociale controle'. Sociale praktijken hebben ambivalente effecten en zijn dus ook niet per definitie in negatieve bewoordingen te vatten; een uitermate negativiserend begrip als 'sociale controle' kan onmogelijk de diepe ambivalentie, die uit diverse sociale praktijken en uit diverse maatschappelijke contexten vloeit, representeren.

---

12. Het gaat over 'Guilt, justice, and tolerance: some old concepts for a new criminology', overgenomen in COHEN (1988: 114-145).

Deze beide thema's die we in het werk van COHEN kunnen onderkennen (de deconstructie van criminologische verhalen, de deconstructie van 'sociale controle') lijken de laatste jaren bij COHEN samen te vloeien. In een vrij recente tekst (COHEN, 1994) bijvoorbeeld stelt COHEN zich de vraag wat alle westerse criminologische discours over 'sociale controle' kunnen bijbrengen voor regio's zoals Oost-Europa, of Zuid-Afrika, die, in volle (re)constructie, maatschappelijke projecten aan het uittekenen zijn. COHENS antwoord is, zoals verwacht, niet echt bemoedigend. COHEN, die inmiddels al langer reageert tegen het naïef geloof als zou er 'somewhere out there, *in the community*, out of reach of the state, there are universal, *natural, organic* forms of control to be found and encouraged' (COHEN, 1994: 68), wil elk verhaal over sociale controle kaderen in en toetsen aan het bredere verhaal over sociale rechtvaardigheid, en dit vraagt een bereidheid afstand te doen van gekoesterde waarheden en voorkeuren. Verhalen over 'sociale controle' dienen dus, met het oog op deze sociale rechtvaardigheid, te worden gedeconstrueerd, en in nieuwe verhalen te worden gereconstrueerd, waarna de cyclus opnieuw kan beginnen. Spreken over 'sociale controle', en dat doen criminologen vaak, is immers spreken over een bijzondere ambivalente en contextuele wereld.

5. De herformulering van de vraag

Is er bij BRAITHWAITE sprake van meer of minder formele controle, of van meer of minder informele sociale controle? Hoewel het met deze vraag niet in eerste instantie de bedoeling was om in te gaan op de wenselijkheid van formalisering en informalisering, kan deze problematiek hier toch niet omzeild worden. Het gaat hier om een problematiek die overigens ook al op andere plaatsen werd aangesneden (ABEL, 1982; CAIN, 1985; MCMAHON, 1992), en die het laatste decennium nog aan kracht heeft gewonnen onder invloed van feministische en links realistische criminologen. Deze criminologen ontwaarden in ongenueanceerde voorkeur voor informalisme vaak té veel voordelen voor patriarchale krachten en voor flexibele managers en kapitalisten die maar al te graag de maatschappelijke strijd in private en liefst niet-geformaliseerde en buiten-statelijke ruimtes bleken uit te vechten, en die dit voornemen vaak ook nog bleken te combineren met een 'get tough on (small) criminals'-strategie van Nieuw punitief Rechts. Een strategie dus waarbij dan tóch wel wat wordt gezien in geformaliseerde statelijke conflictafhandeling, bij voorkeur van het uitsluitende punitieve type. In beide opties is de onderliggende motivatie nogal vaak te vinden in een extreem anti-etatisme, of zelfs maar in een extreme 'anti-gemeenschaps'drift, en in een extreem anti-civilisme, dat niks ziet in een gecentraliseerde redistributie van materieel en immaterieel kapitaal (van 'dominion' zou BRAITHWAITE zeggen), en dat alle problemen die uit deze optie voortvloeien dan toch maar via gecentraliseerde exclusies en/of via actuariële en flexibele verwerkingsapparatuur wil regelen. Er hoeft dan immers niets of niemand ge(re)ïntegreerd te worden vermits 'gemeenschap' helemaal niet belangrijk is (zie onder meer FEELEY en SIMON, 1994; VAN SWAANINGEN, 1996).

Het komt er dus op neer dat onze oorspronkelijke vraagstelling niet alleen hopeeloos faalt in haar poging om de complexiteit van het maatschappelijke constitutieproces te representeren, en in haar grove reïficaties te weinig differentiëringen aanbrengt in hoe mensen gemeenschappelijkheid opbouwen en opnieuw verbreken. Maar de vraagstelling is, zoals ze is geformuleerd, zoals gezegd ook ideologisch bezwaard, en wel om verschillende redenen. Vooreerst omdat er blijkbaar probleemloos wordt vanuit gegaan dat formele sociale controle samenvalt met staatscontrole, of in elk geval publieke of overheidscontrole. Dit hoeft niet het geval te zijn: formalisering is ook buiten de staat mogelijk, en in dagdagelijkse 'buitenstatelijke' praktijken wordt in ontelbare situaties formalisering, zelfs ritualisering van conflictregulering en -afhandeling gerealiseerd. Er worden, met andere woorden, zeer vaak 'private' publieke ruimtes voor conflictregulering en -afhandeling ontworpen en gecultiveerd. Onze oorspronkelijke vraagstelling verraadt dus grove reïficaties. De vraagstelling gaat er bovendien vanuit als zou er een ontologische essentie, namelijk '(formele) sociale controle' bestaan, een soort verzameling van praktijken die alle eenzelfde essentie zouden bezitten, en haarfijn van andere praktijken te onderscheiden zouden zijn. Vroeger dachten bepaalde criminologen hetzelfde over een andere geassumeerde essentie, namelijk 'criminaliteit'.¹³ En deze 'sociale controle', zo impliceert de vraagstelling, ontspringt op een bepaalde plaats (bijna onveranderlijk 'de staat'), waar het onveranderlijk laakbare effecten produceert, om nadien als een olievlek uit te lopen naar alle voorheen nog niet 'gecontroleerde' maatschappelijke hoeken om er private en onveranderlijk zuivere authenticiteit te ontsluiten en te breken.

Dit betekent dat een herformulering van onze onderzoeksvraag zich opdringt. Er lijken zich daartoe twee opties aan te bieden. De ene optie zou erin bestaan de vraag op te splitsen in heel gespecificeerde deelvragen, zoals 'Zal BRAITHWAITES project ertoe leiden dat uit-sluitende puniviteit, zoals geëffectueerd in en door ge-centraliseerde staatsinstituties, zal toenemen?'. Of in een andere vraag, zoals 'Zal BRAITHWAITES project ertoe leiden dat meer mensen, conflicten en problemen in geformaliseerde en meer in publieke conflictreguleringsprocedures of -afhandelingsprocedures worden betrokken?'.¹⁴ Maar dit zou de discussie weinig verder helpen, omdat het relatieve belang, voor verschillende groepen, van formalisering, van politisering en van privatisering, van diverse vormen van conflictregulering, van diverse invullingen van het begrip 'gemeenschap' ook, in het huidige tijdsgewricht dan buiten schot zou blijven.

Daarom verdient een tweede herformulerende optie de voorkeur. In de rest van deze tekst zal dan ook worden getracht een antwoord te zoeken op de vraag naar de mate waarin BRAITHWAITES project hedendaagse maatschappelijke ontwikkelin-

---

13. En het is bijzonder ironisch dat diegenen die deze essentialiserende criminologen fel te lijf gingen dit deden aan de hand van een nieuwe reïficatie, 'sociale controle'.

14. De eerste vraag zou – zo zullen we verder zien – dan wellicht met een waarschijnlijk 'nee' beantwoord kunnen worden, terwijl de tweede vraag een voorzichtig 'ja' zou oproepen ('voorzichtig', omdat BRAITHWAITE ook een hele reeks conflictmateries wil depolitiseren, wil 'privatiseren').

gen weet te vatten, en in welke mate zijn voorstellen zijn ingebed in een project van sociale regulering dat, zelfs onder hedendaagse condities, uitzicht biedt op gemeenschapsvorming.

6. Braithwaites project

BRAITHWAITES teksten vormen samen een project, zoals we het reeds hebben genoemd. De theoretische bespiegelingen die de auteur met betrekking tot 'reintegratieve shaming' neerschrijft (BRAITHWAITE, 1989) staan dus niet op zichzelf, maar hebben rechtstreeks praktische criminaliteitspreventieve doelen op het oog. Daardoor alleen al zijn BRAITHWAITES geschriften een project te noemen. De auteur is zich evenwel bewust van een aantal gebreken en contradicties binnen zijn 'theory of reintegrative shaming', en heeft deze nadien, samen met Philip PETTIT, aangevuld met voorstellen voor een 'republican criminology', waardoor het oorspronkelijke criminaliteitsreductieve project in een bredere en naar eigen zeggen onvermijdelijk normatieve en 'utopische' politieke visie werd gekaderd. Dit geheel levert BRAITHWAITES project. Het ene luik kan niet los van het andere worden gelezen, vermits de bredere maatschappij- en politieke visie die BRAITHWAITE en PETTIT (1990) en BRAITHWAITE (1995) onder de noemer 'republican criminology' hebben pogen te vangen, uiteindelijk ook de voorwaarden en de condities beschrijft waaronder de oorspronkelijke en meer bescheiden opzet van het 'reintegrative shaming'-project volgens de auteur(s) met succes geëffectueerd kan worden. Het geheel van de tekstmassa vormt een vrij coherent geheel dat, hoewel uiteindelijk nog steeds lijdend aan contradicties, ongetwijfeld een krachttoer kan worden genoemd. Hoewel BRAITHWAITES project uiteindelijk niets nieuws oplevert wat voorgaande generaties criminologen niet al hadden gebracht, ligt de originaliteit ervan in de formidabele zin voor synthese waarmee BRAITHWAITE omzeggens alle gangbare discussies binnen de criminologie tracht te overstijgen. Volgens een aantal critici is BRAITHWAITE in deze synthese niet geslaagd, en is hij uiteindelijk niet verder geraakt dan het intrappen van open deuren en het aaneenrijgen van contradicties, onvolkomenheden, oppervlakkigheden en conservatismen tot een weinig doordachte 'Mom and apple pie agenda' (MORGAN, 1991: 318), een vernieuwende en inspirerende criminologie onwaardig. Anderen verwijten hem een plat consensueel communitarisme te huldigen, wars van ethische vraagstellingen (WATTS, 1996), een verwijt dat BRAITHWAITE recent (1996b) slechts gedeeltelijk lijkt te accepteren.

Dergelijke kritieken spruiten evenwel wellicht voort uit een gebrekkige lezing van BRAITHWAITES werk. Daarom wordt hieronder een poging ondernomen om a) BRAITHWAITES centrale stellingen en preoccupaties weer te geven; b) aan te geven welke contradicties het project van BRAITHWAITE bezwaren; en c) aan te geven waarin de kracht van BRAITHWAITES project dan toch gelokaliseerd kan worden.

7. 'Reintegrative shaming' en 'republican criminology'

'REINTEGRATIVE SHAMING'

BRAITHWAITE (1989) meent in het concept 'reintegrative shaming' het gereedschap te hebben gevonden waarmee verschillende criminologische onderzoeks- en theoretische tradities aan elkaar kunnen worden gekoppeld (*strain*-theorieën, controletheorieën, subcultuurtheorieën, labellingcriminologieën), en waardoor uiteindelijk ook meer succesvolle criminaliteitsreductieve strategieën kunnen worden gefundeerd. Hij gaat er vanuit dat schaamte-inductie, voor zover het niet ontaardt in stigmatisering, en dus aan reïntegratieve inspanningen wordt gekoppeld, bepaalde criminaliteitsvormen kan terugdringen. Het gaat volgens BRAITHWAITE over deze criminaliteitsvormen waarover in de samenleving een diepe consensus met betrekking tot de schadelijkheid ervan lijkt te leven. Wanneer dergelijke consensusnormen worden overtreden, zal, volgens BRAITHWAITE, wanneer de overtreder(s) in een procedure van 'reintegrative shaming' word(t)en betrokken, en waarbij dus schaamte wordt geïnduceerd maar gelijktijdig ook pogingen worden ondernomen om vanuit de gemeenschap (de 'community') de materiële en immateriële banden met de betrokkene(n) opnieuw te versterken, uiteindelijk een sociaal-cohesief effect optreden. Volgens BRAITHWAITE is dit eenvoudige inzicht in de criminologie steeds omzeild in het heetst van de immense scholenstrijd die de criminologen steeds onder elkaar hebben gevoerd. 'Reintegrative shaming', onderscheiden van stigmatiserende 'shaming' dus, vermindert criminaliteit en bevordert het gemeenschapsgevoel. BRAITHWAITE (1989: 2) gaat hierbij zover om expliciet te stellen dat criminaliteit, voor wat hem betreft, opnieuw als een intrinsieke kwaliteit van gedragingen beschouwd mag worden. De grieven die deze onverbloemde stellingname bij verstokte labellingcriminologen en subcultuurcriminologen zouden oproepen tracht BRAITHWAITE te bezweren door te wijzen op het volgens hem cruciale onderscheid tussen reïntegrerende schaamte-inductie (reïntegreren is een werkwoord: tijdens procedures van schaamte-inductie worden duidelijke reïntegratieve inspanningen ondernomen) en stigmatiserende schaamte-inductie. In het laatste geval loopt men inderdaad het risico dat de overtreders zich in subculturen terugtrekken en het afwijkende gedrag gaan cultiveren.

... EN 'REPUBLICAN CRIMINOLOGY'

Wellicht heeft BRAITHWAITE zelf aangevoeld dat dit beperkte project (BRAITHWAITE, 1989) een aantal vervelende beperkingen en contradicties bevatte (we komen er later op terug) zodat een verdieping en verruiming zich opdrongen in het samen met PETTIT geschreven boek *Not just deserts* (1990) en in het bijzonder compacte maar zeer lezenswaardige artikel 'Inequality and republican criminology' (1995). Het boek nam stelling tegen Nieuw punitief Rechts, en distantieerde zich expliciet van het uitsluitende (en dus allesbehalve reïntegratieve) moralisme dat in deze kringen werd gehuldigd, en waarvan onbillijke critici BRAITHWAITE leken te verdenken.

BRAITHWAITE en PETTIT hielden integendeel een scherp pleidooi precies voor vormen van conflictafhandeling waarin uit-sluitende puniviteit in een getrapte piramidale keten van conflictregulering slechts de allerlaatste (hoewel onvermijdelijke) optie zou betekenen. Het kwam er in hun republikeins-criminologische opvattingen immers op aan om een gemeenschap rond idealen van burgerschap te creëren, en daartoe is uitsluitende puniviteit uitermate ongeschikt. In een dergelijk republikeins streven naar 'geciviliseerd' burgerschap pas wel degelijk moralisering (en dus ook schaamte-inductie), maar dan vooral van het reïntegratieve type. Uitsluitende puniviteit kan slechts de ultieme stok achter de deur leveren die, volgens BRAITHWAITE, heel in de verte, tot republikeinse gedachten zou motiveren. 'Reïntegratieve shaming' dient dus te worden ingebed in, en kan bijdragen tot de creatie van gemeenschappelijke ruimtes waarop dan gebouwd kan worden bij verdere conflictregulering en -afhandeling. BRAITHWAITE en PETTIT trachten hier duidelijk de vicieuze 'nothing works'-cirkel te doorbreken: 'reïntegratieve shaming' produceert gemeenschap en dat produceert dan weer mogelijkheden voor 'reïntegratieve shaming', zodat uiteindelijk gehoopt kan worden dat uit-sluitende puniviteit niet meer van deze wereld zal zijn. En, omdat men bij het doorbreken van vicieuze cirkels toch érgens moet beginnen, wordt voorgesteld om dat te doen door het justitiële apparaat reeds in de richting van 'reïntegratieve shaming' om te bouwen. De kenmerken van de beoogde gemeenschap worden ook in de 'republican criminology' vastgelegd: het is een gemeenschap waarin ernaar wordt gestreefd het recht op en het vermogen tot 'dominion'¹⁵ te versterken, zonder dat daarbij datzelfde recht en vermogen voor anderen teloor gaat. Een tekort aan dominior (door structurele ongelijkheden, armoede, enz.) veroorzaakt immers criminaliteit en vermindert de kansen op een republikeinse gemeenschap, zodat uiteindelijk ook weer de bronnen voor een evenwichtige distributie van 'dominion' beperkt worden. Een andere versie van de vicieuze cirkel dus, en opnieuw één met directe implicaties voor het oorspronkelijke 'reïntegratieve shaming'-project. In concrete, geformaliseerde procedures van 'reïntegratieve shaming', op déze plaatsen dus waar de vicieuze cirkel moet worden doorbroken, moet er worden getracht om het recht van de betrokkene(n)¹⁶ op 'dominion' te bevestigen en op verschillende wijzen te effectueren. Het gaat overigens, tussen haakjes,

15. Een quasi onvertaalbaar begrip dat verwijst naar de mate waarin individuen greep op hun levensomstandigheden hebben, en daardoor meer of minder tot de gemeenschap kunnen bijdragen. Een hele reeks factoren kan 'dominion' verminderen: de hele etiologische criminologie heeft er in de loop der jaren een flinke collectie van aangelegd.

16. Hoewel BRAITHWAITE zich hoofdzakelijk toespitst op de normovertreders, is het vrij duidelijk dat het 'dominion'-begrip zeer zeker ruimte laat voor de zogenaamde 'slachtoffers'. BRAITHWAITES project biedt dus zeker mogelijkheden voor een 'restorative justice' (hoewel auteurs als WALGRAVE (1996) dat lijken te betwisten, onder meer omdat de publieke ruimte waarin BRAITHWAITE zijn voorstellen voor 'reïntegratieve shaming' wil geplaatst zien onvereenigbaar zou zijn met het particuliere waarin praktijken van 'restorative justice' georganiseerd zouden moeten worden, en overigens ook met de eigen expliciet beleden 'reïntegrerende' doelstellingen). Voor BRAITHWAITE zelf is het onderscheid publiek/privaat niet zo relevant, zodat de voormelde kritiek eigenlijk haar doel zal missen: het conflict dient volgens BRAITHWAITE geregeld te worden in en door settings waarin significante anderen van zowel 'dader' als 'slachtoffer' communiceren, en het is in deze ruimte – die steeds contextueel is, steeds én privaat/particulier én publiek –, dat een republikeins georiënteerde (re)distributie van 'dominion' betracht moet worden.

→

om geformaliseerde en zelfs geritualiseerde procedures ('community ceremonies'): zuivere retributie is immers uit den boze. In deze 'community ceremonies' is het de bedoeling dat de overtreder(s) en een aantal ondersteunende mensen uit zijn/hun/haar omgeving samen met het slachtoffer en een aantal hem/haar ondersteunende personen een gezamenlijke overeenkomst uittekenen. Deze procedures laten zich, volgens BRAITHWAITE, sterk door de wijze van conflictafhandeling bij de Maori's inspireren (zie ook: BRAITHWAITE, 1996). Een 'official' is – op de achtergrond – aanwezig.

NIEUWE SOCIALE BEWEGINGEN, 'SHAMING' EN 'REPUBLICAN CRIMINOLOGY'

Wat er uiteindelijk in het gelokaliseerde proces van 'reintegrative shaming' en in de bredere strategie van de 'republican criminology' moet geredistribueerd worden ter versterking van het vermogen tot 'dominion', en hoé deze redistributie dan wel dient te geschieden, daarover is BRAITHWAITE (1995) vrij onduidelijk. Een grote rol lijkt weggelegd voor de zogenaamde Nieuwe Sociale Bewegingen (NSB's)¹⁷, waaronder BRAITHWAITE zélf een vrij ongefundeerde selectie doorvoert en er déze NSB's uitpikt waarvan de eisen hemzelf legitiem lijken (BRAITHWAITE kan bovendien blijkbaar de monolithische essentie van de eisen van de al even monolithische NSB's probleemloos dulden). Een republikeinse criminologie zal, in haar streven om een geciviliseerde gemeenschap van vrijheid, gelijkheid en broederschap (dit zijn BRAITHWAITES eigen termen) te construeren, déze NSB's ondersteunen die een dergelijke gemeenschap, en daarin een evenwichtige distributie van 'dominion', voorstaan. Door zich in de strijd van deze NSB's in te schakelen zouden republikeinse criminologen zich bovendien nuttig maken bij het geleidelijk bewerkstelligen van een maatschappelijke consensus rond de afwijzing van bepaalde laakbare praktijken en de bevordering van andere gedragingen of praktijken (door middel van de stimulering van 'pride'). Deze nieuwe consensus zou dan, op zijn beurt, opnieuw het concrete proces van 'reintegrative shaming' bevorderen, en zou tegelijk de maatschappelijke distributie van 'dominion' evenwichtiger maken zodat, uiteindelijk (en hier is de cirkel weer rond), ook minder criminaliteit, minder aantasting van

→

In een republikeins perspectief vereist dergelijke (re)distributie 'private' en 'publieke' momenten (wat het onderscheid tussen beide dan ook moge inhouden). De kritiek op BRAITHWAITE die wij hier in onderhavige tekst zullen formuleren is dus een andere, en komt erop neer dat er kan betwijfeld worden of het nu net 'schaamte-inductie' zal zijn die zal bijdragen tot de republikeinse gemeenschap in een historisch ambivalente reeks contextualiteiten waarin op steeds onoverzichtelijker wijze decentrerende en recentrerende imaginaire 'gemeenschappelijke' ruimtes worden ge/de/re/construeerd. Waarin, met andere woorden, het zelfs niet eens meer duidelijk is wie en wat naar waar 'gereïntegreerd' moet worden op een ogenblik dat elk republikanisme met de dag steeds verder wordt uitgehold.

17. Wat precies NSB's zijn, en wat er, in de jaren negentig, nog nieuw aan zou zijn, daar staat BRAITHWAITE niet bij stil. Hij heeft het bijvoorbeeld over dé feministische beweging, over dé milieubeweging, of over anti-dronken-rijden-bewegingen, en gooit deze ongenueanceerd op één ongedifferentieerde hoop.

'dominion' zal optreden. Deze ondersteuning van (bepaalde) NSB's impliceert natuurlijk dat BRAITHWAITE bepaalde gedragingen of praktijken uit de private sfeer wil halen (hij wil ze samen met de NSB's politiseren), terwijl voor andere het tegendeel zal worden nagestreefd. Sommige gedragingen en praktijken zal BRAITHWAITE dus aan processen van 'reintegrative shaming' willen onderwerpen, terwijl er voor andere helemaal geen schaamte geïnduceerd hoeft te worden. Sterker: voor deze laatste dient samen met de desbetreffende NSB's te worden gepleit voor liberalisering, non-interventie en 'privatisering': slechts deze weg zal dan de distributie van 'dominion' in de gewenste republikeinse richting leiden.

8. Contradicties

Deze schets van BRAITHWAITES voornaamste stellingen laat reeds een aantal centrale gebreken en contradicties vermoeden. Hieronder worden er slechts enkele aangeraakt. Schaamte kan, paradoxalerwijze, eigenlijk pas effect sorteren op het ogenblik dat het overbodig is, dit wil zeggen, wanneer er met betrekking tot het regelovertrekend gedrag een diepe maatschappelijke consensus bestaat, en wanneer er een werkelijke gemeenschap zou bestaan waarin individuen zichzelf in relatie tot anderen constitueren, terwijl een publieke, gemeenschappelijke, ruimte aan elk individu zou aanbieden wat nodig is om deze gemeenschappelijke band te onderhouden. Maar deze gemeenschappelijke voorzieningen, op hun beurt, hangen af van de bereidwilligheid van individuen om rekening te houden met zoiets als gemeenschappelijkheid die, zoals daarnet gezegd, zélf door deze individuele bereidwilligheid bepaald wordt. Zolang deze centrale maatschappelijke paradox niet is opgelost zal wellicht geen enkele maatregel erin slagen BRAITHWAITES en PETTITS Verlichte republikeinse gemeenschap te bewerkstelligen, terwijl (opnieuw paradox!) dergelijke gemeenschap anderzijds toch érgens vandaan moet komen.

BRAITHWAITES probleem ligt waarschijnlijk daar waar ervan wordt uitgegaan dat de uiteindelijke republikeinse gemeenschap er één is van diepe consensus. Het is deze consensus die dan de schaamte zal opwekken, die dan, op haar beurt, de gemeenschap zal reproduceren. BRAITHWAITE lijkt impliciet te veronderstellen dat 'gemeenschap' onvermijdelijk consensus inhoudt, en, in de limiet, geen dissensus, of gewoonweg pluralisme, kan verdragen. Doch, indien dit laatste wél tot de mogelijkheden zou behoren (zie hierover onder meer SHALIN, 1992)¹⁸, dan komt de

---

18. SHALIN (1992) reageert in eerste instantie tegen de impliciete en expliciete consensusdrift van de Kritische Theorie, zoals bv. bij J. HABERMAS te vinden in zijn 'universal pragmatics'. Vergelijk hier ook met het werk van Willem DE HAAN (1990), sterk geïnspireerd door HABERMAS' 'practical discourse'-theorie. DE HAANS eigen poging om, door middel van het concept 'redress', allerlei vormen van conflict-afhandeling in een bredere visie op sociale integratie te kaderen vertoont overigens wel degelijk gelijkenissen met BRAITHWAITES poging. Er is evenwel een fundamenteel verschil, en dat heeft veel te maken met DE HAANS inspiratiebron, J. HABERMAS. HABERMAS gaat er in zijn voorstellen voor een communicatieve ethiek (zie: HABERMAS, 1984; 1988) vanuit dat er procedurele regels denkbaar zouden zijn met

→

kracht van schaamte als universele panacee wel op de helling te staan. Nu is BRAITHWAITE wel bescheiden genoeg om dit te beseffen en zijn project van 'reintegrative shaming' vooral voor te behouden voor déze normovertredingen waarover er (volgens hemzelf) diepe maatschappelijke consensus bestaat. Maar anderzijds wil BRAITHWAITE ook schaamte induceren bij overtredingen van normen die door een selecte groep NSB's belangrijk worden gevonden, waardoor hij opnieuw in een paradox dreigt te verzeilen: NSB's hebben nu eenmaal de neiging om de zogenaamde diepe maatschappelijke consensus (en vaak ook de verzuchtingen van andere NSB's) te breken, door vermogen tot 'dominion' van één locatie weg te nemen ten voordele van een andere, door precies het recht op differentie én het recht op gelijkwaardigheid te eisen, door schaamte te induceren op die plaatsen waar er voorheen geen was, door schaamte-inducties af te weren en te negeren op die plaatsen waar ze wél aanwezig zijn, door, met andere woorden, nieuwe definities van gemeenschappelijkheid op te werpen of te forceren, en oude of gewoonweg andere definities af te breken. Wat onder 'gemeenschappelijkheid', 'dominion', 'schaamte' en 'reïntegratie' wordt verstaan, daar beslissen onontwarbaar verstrengelde en vaak onderling én intern overhoop liggende maatschappelijke krachten op vaak contradictische wijze over.

Het is ook op dit bijzonder beweeglijk maatschappelijk krachtenveld dat vanuit verschillende hoeken wordt gestreden om specifieke 'publieke' en 'private' ruimtes, en het is in dit strijdperk dat steeds meer nieuwe en telkens ambigue vormen van zogenaamde gemeenschappelijkheid worden gesmeed, geforceerd, in vraag gesteld en verbroken (onder 'gemeenschappelijkheid' wordt hier verstaan: een complexe mix van 'publieke' en 'private' ruimtes). En zeker in hedendaagse tijden van neo-tribalisme¹⁹ lijkt dit proces bijzonder problematisch te worden. Het is in dergelijk strijdperk dat het wellicht betwifelbaar is of het nu net schaamte zal zijn, het weze

---

→

universele geldigheidswaarde. Deze regels, die samen een universele communicatieve 'rationaliteit' zouden veruitwendigen, zouden, volgens HABERMAS, de ultieme ruimte kunnen scheppen waarin – precies in en door machtsvrije 'rationele communicatie' – consensualiteit geproduceerd zou kunnen worden. HABERMAS – en dat is misschien niet zo bekend – formuleerde dit voorstel voor een universele procedureel-rationele communicatieve ruimte onder meer als reactie op een reeks anti-universalistische geluiden die precies, vanaf het eind van de jaren zeventig, het moderne huwelijk tussen 'rationaliteit', 'universaliteit' en 'vooruitgang' kwamen ondermijnen. DE HAAN neemt evenwel HABERMAS' raamwerk over, en implementeert er zijn (neo-abolitionistisch) voorstel over 'redress' in. Eigenlijk is HABERMAS' en, bij uitbreiding, ook DE HAAN'S voorstel een proceduralistisch voorstel, met universalistische pretenties. BRAITHWAITE daarentegen poneert zich samen met PETTIT expliciet als consequentialistisch (de republikeinse gemeenschap is het doel), terwijl hij, voor wat procedures betreft, een zeer brede elasticiteit aan de dag legt. Hoewel BRAITHWAITE'S voorstel eigenlijk meer pluralismen, zelfs dissensus, zou kunnen verdragen, overheerst evenwel ook bij hem een impliciet consensualisme dat hem moet toelaten zijn voorstel voor reïntegratieve schaamte te formuleren.

19. 'Neo-tribes' – een o.a. door BAUMAN uitgewerkt begrip; zie bv. BAUMAN (1993) – zijn op te vatten als imaginaire 'gemeenschappen' (identitaire constructies eigenlijk) waarin ongefixeerde individuen ('nomaden' in BAUMANS terminologie) zich, temidden van hedendaagse ambivalenties en angsten, steeds meer op steeds onvoorspelbaarder wijze inhaken en loskoppelen; op drift, als het ware, in de fragmenterende en decentrerende contexten van het ambivalente hedendaagse.

dan reïntegrerende schaamte, die BRAITHWAITES criminaliteitsreducerend en gemeenschapsbouwend werk zal doen, veeleer dan alle maatregelen en interventies die – hoe moeizaam en paradoxaal ook – materiële en immateriële sociale ongelijkheden trachten te reduceren. ‘Schaamte’ volgt gewoon dit proces en is een onlosmakelijk deel van dit maatschappelijk constitutieproces. Schaamte veronderstelt een consensuele gemeenschap, en die lijkt in huidige tijden steeds meer te verbrokkelen in een onoverzichtelijk kluwen van onvoorspelbaar pulserende ‘neo-tribes’, nu eens fragmenterend en ontrafelend, dan weer contractief concentrerend: er is steeds minder consensuele gemeenschap waarnaar ‘gereïntegreerd’ kan worden. Wil men dus een consensuele gemeenschappelijke ruimte uitbouwen (en dat willen republikeinse criminologen), dan dient men zich in de eerste plaats af te vragen hoe deze hedendaagse fragmentering, maar ook hoe het spel van steeds weer wisselende geprivatiseerde en gepolitiseerde ruimtes, naar een maatschappelijke eenheid gedacht kunnen worden, en hoe deze eenheid nagestreefd kan worden vanuit ambivalente contexten en contextuele ambivalenties. Bij die vraag is BRAITHWAITE te weinig blijven stilstaan, en waar hij dit wel doet (bv.: BRAITHWAITE, 1993), neemt hij vrij snel aan dat het hedendaagse geen noemenswaardige problemen oplevert voor schaamte-inductie: precies de vlotheid waarmee individuen zich in en langs verschillende sociale contexten bewegen zou volgens BRAITHWAITE net kansen en bronnen voor zijn project bieden. Dát is echter maar al te zeer de vraag: hedendaagse identificaties zouden wel eens veel strategischer kunnen verlopen, dit wil zeggen, ingepast in flexibel, gedecentreerd en decentrerend management van identitaire ambivalenties, dan door BRAITHWAITE gewenst.

9. Braithwaites re/centrerende en re/construerende synthese

Maar deze contradicties kunnen er niet in slagen de bewondering te temperen voor de sterke synthetisch-reconstructieve krachttoer die BRAITHWAITE in zijn geschriften heeft gepresteerd. Geheel conform zijn consensueel-republikeinse opvattingen veronderstelt BRAITHWAITE immers (impliciet) dat in criminologische theorie en praxis aanwezige tegenstellingen en discussies onder nieuwe metaforen opgeheven kunnen worden. BRAITHWAITES praktische doelstellingen leiden immers eerder tot het bouwen dan tot het afbreken van bruggen (hoewel dat niet steeds ook de preoccupaties van zijn gekoesterde NSB’s zijn), en dat blijkt ook uit zijn teksten waarin hij tracht om zoveel mogelijk theoretische en conceptuele muren te slopen en bruggen te bouwen. Hieronder volgen een aantal van deze pogingen.

BRAITHWAITE tracht bijvoorbeeld de discussie ‘staat of niet-staat?’, waardoor criminologen zich al eens laten verdelen, te overstijgen. Ook de staat kan, volgens BRAITHWAITE, hoewel slechts in laatste instantie, in een republikeinse strategie nut hebben; ook via de staat immers kan er worden getracht om ‘dominion’ gelijkmatiger te verdelen en dus om ‘gemeenschap’ te construeren.

BRAITHWAITE overstijgt nog een andere kloof, die zich wel eens uit in de gekende ‘punitief of niet-punitief?’-discussies. Hoewel de uit-sluitende puniviteit (door

de overheid geëffectueerd dan wel door andere instanties) voor BRAITHWAITE slechts in allerlaatste instantie kan worden overwogen, kiest hij er toch niet voor om puniviteit bij voorbaat uit te sluiten. Schaamte-inductie impliceert op zich reeds een zekere puniviteit, en het is precies deze puniviteit die BRAITHWAITE in zijn reïntegratief en republikeins project wil kanaliseren.

Ook een andere gekloofde discussie, namelijk deze rond de vraag 'publiek of privaat?', en de discussie rond de ermee verwante doch er niet geheel mee overeenstemmende vraag 'formeel of informeel?', worden door BRAITHWAITE overstegen. 'Reïntegrative shaming' en 'republican criminology' veronderstellen enerzijds wel de stimulering en de coördinatie van de zelfredzaamheid van 'communities' (wat dit dan ook moge inhouden), en, als het tot de mogelijkheden zou behoren, bij voorkeur op informele, dit wil zeggen, niet-geïstitutionaliseerde wijze. Anderzijds accepteert BRAITHWAITES project echter ook momenten waarin naar politisering, naar de afbraak van private ruimtes wordt gegrepen, en daar kan zeer goed formalisering, institutionalisering en zelfs etatisering bij voorgesteld worden. Initiatieven rond gezinsgeweld bijvoorbeeld, vaak gestart onder de invloed en vaak vanuit 'dé' feministische beweging, leveren hier slechts het schoolvoorbeeld van.

Een andere kloof die door BRAITHWAITE wordt gedempt is deze tussen het zogenaamde 'realisme' en het 'idealisme'²⁰, of, anders geformuleerd 'reformisme of revolutie?', die criminologen nog steeds grondig verdeelt als er strategische discussies worden aangesneden. BRAITHWAITES algemeen republikeins project is immers onlosmakelijk verbonden met zijn praktische voorstellen. Algemeen maatschappelijke verandering moet nu eenmaal worden geproduceerd op het terrein, in concrete settings, in concrete acties, met concrete mensen. De revolutie, met andere woorden, komt er niet vanzelf, noch uit de lucht, zoals sommigen wel eens blijken te geloven. Dergelijk geloof, dat erop vertrouwt dat een buitenmenselijke dynamiek, vanuit een interne logica, fundamentele maatschappelijke verandering zal teweegbrengen (om het even welke verandering men voor ogen heeft), en dat dus aanneemt dat menselijk interventie alleen maar tegenproductief kan werken, is, ook volgens BRAITHWAITE dus, niet alleen een problematisch, maar bovendien een zelf-contradictorisch geloof. Geen 'nothing works'-toestanden, noch eeuwige accaparatieverhalen dus bij BRAITHWAITE, die zich hier bij een hele reeks andere auteurs aansluit.²¹ Het komt er evenwel wél op aan om maatschappelijke interventies op hun meestal ambivalente merites te evalueren en terug te koppelen naar algemeen maatschappelijke doelstellingen.

---

20. Zie hier opnieuw DE HAAN (1990) voor een andere poging.

21. Zie, met betrekking tot één variant van dit 'nothing works'-fundamentalisme (de eeuwige 'netwidening'-discussie), vaak geformuleerd als: 'Elke interventie versterkt gecentraliseerde controle. Dit is niet wenselijk. Daarom verdient non-interventie de voorkeur. Gecentraliseerde controle moet dan maar als gevolg van de interne contradicties ineensstorten': R. MATTHEWS (1987), vanuit zogenaamd 'links realistische' hoek. Zie ook M. MCMAHON (1992). Van bovenstaande formulering zijn de meest uiteenlopende versies denkbaar (vervang bijvoorbeeld 'gecentraliseerde controle' door 'kapitalisme').

10. Braithwaites hedendaags project: pragmatisme, flexibiliteit, integratie en emancipatie

BRAITHWAITE schrijft, zoals we bij de aanvang van dit artikel reeds hadden opgemerkt, in en voor deze tijd. Hij schrijft voor een tijd waarin 'all that is solid melts into air'.²² Hij schrijft expliciet normatief (zelfs 'utopisch'²³) en schetst ons een model waarin een evenwichtige verhouding tussen individuele en private ruimtes enerzijds en publieke ruimtes anderzijds wordt betracht. Meteen laat BRAITHWAITE hierbij aanvoelen dat hij aansluiting zoekt bij de hedendaagse ervaring waarbij mensen uit verstarde patronen lijken te treden en nieuwe zingevingen in steeds sterker variërende contexten gaan effectueren. Het uiteindelijke doel dat BRAITHWAITE hier voor ogen ligt is er één van gemeenschapsconstructie. 'Gemeenschap' verwijst hier dan naar een Verlicht republikenisme dat individueel 'dominion' in een publieke ruimte tracht te denken.

De diepe kern van zijn denken is er dus één van 'integratie': hoe kunnen het individuele en het private, en het publieke (theoretisch) samengedacht én (praktisch) nagestreefd worden. BRAITHWAITE is evenwel geen tekenaar van complete Utopia's. Hij tracht integendeel aansluiting te vinden met de concrete wereld en met de mogelijkheden daarin die volgens hem deze integrerende theoretische en praktische opgave kunnen ondersteunen.

Hoewel BRAITHWAITE – zoals we hebben gezien – deze opgave op een vrij problematische en contradictorische wijze tracht uit te werken, blijft zijn poging indrukwekkend te noemen. In zijn republikeinse poging om wegen uit te denken naar een evenwichtiger verdeling van het maatschappelijk 'dominion' overstijgt BRAITHWAITE ook quasi alle criminologische verhalen en sloopt hij bijna elke muur die er in de loop der jaren werd tussengebouwd. In zijn republikeins gemeenschapsideaal heeft bovendien alles wel een plaats: privatisering, politisering, re-

---

22. Deze frase is tevens de titel van het boek van Marshall BERMAN (1983). Oorspronkelijk werd deze zinsnede evenwel door MARX en ENGELS neergeschreven in hun *Communistisch Manifest* dat overigens dateert van het revolutionaire jaar 1848. BERMAN heeft het over het intrinsiek onrustige, het onophoudelijk veranderlijke, het loswoelende dat de moderne ervaring zou kenmerken. Eigenlijk is er volgens BERMAN, in de hedendaagse onoverzichtelijke maatschappelijke en culturele chaos, bijzonder weinig nieuws aan de hand: dergelijke onrust, waarin ogenschijnlijke zekerheden en 'essenties', onomstotelijk gewaande waarheden onophoudelijk worden ontmanteld – gedeconstrueerd – en steeds opnieuw weer worden verbrokkeld en in nieuwe vormen ingepast, is intrinsiek in de Moderne ervaring ingebakken. De Moderniteit is, volgens BERMAN, een steeds loswoelende en veranderende beweging. Volgens MARX en ENGELS was dergelijke omwoelende onrust eigen aan de energetische stroom waarbij de *bourgeois*, of het kapitalisme, de oude maatschappelijke starre verhoudingen op een immense en grondige wijze ontwortelden. Het was, volgens MARX en ENGELS, precies in deze ingrijpende ontwortelingen dat de bourgeoisie de voorwaarden creëerde voor kapitalistische accumulatie (van 'kapitaal' dus). Volgens dergelijke redenering is er in het hedendaagse (of, zoals men dan aanneemt: in het laat-kapitalisme) wezenlijk niets nieuws onder de zon.

23. Voor een ander pleidooi voor een hernieuwd utopisme in de criminologie, maar dan vanuit zogenaamd 'kritisch criminologische' achtergronden, zie mijn bijdrage 'Critical criminologies and the reconstruction of Utopia' (1995).

/publiek/anisering, formalisering en informalisering, staatsregulering en buiten-statelijke regulering: alles kan onder bepaalde voorwaarden bijdragen tot de republikeinse gemeenschap. Zolang het Leitmotiv van de integratie, van de inclusie, van de in-sluiting maar de bovenhand krijgt.

Bij BRAITHWAITE zijn er – zoals we hierboven hebben uitgewerkt – enige raakvlakken met de geschriften van FOUCAULT en COHEN, die eveneens het maatschappelijke weten te vertalen in een performant anti-essentialisme. Zoals we hebben gezien toont ook BRAITHWAITE zich zeer bereid om de oude kavels van de criminologische discussies te verlaten. BRAITHWAITE wil op verschillende plaatsen zoeken naar bronnen voor gemeenschappelijke ruimtes waarin individuen ‘dominion’ kunnen verwerven, en waarin deze individuen daardoor kunnen bijdragen tot de reproductie van deze (republikeinse) gemeenschap. Er zijn natuurlijk zeer duidelijk verschillen met FOUCAULT. BRAITHWAITE laat zich vrij snel door de locomotieven van een aantal NSB’s op gang trekken, waar FOUCAULT eerder geneigd zou zijn om ook deze NSB’s als ambivalente knooppunten in het gedecentreerde machtsnetwerk te duiden. Waar FOUCAULT een vrij consequent deconstructionisme zou huldigen, koestert BRAITHWAITE daarentegen veeleer affirmatieve en zelfs expliciet inclusieve, in-sluitende, ambities. Ook bij COHEN zijn er verschillen en gelijkenissen met BRAITHWAITE’S werk. COHEN wil, vertrekkend vanuit een van FOUCAULT geleend deconstructionisme, pogingen ondernemen om criminologische verhalen in ‘emanciperende’ projecten in te passen. Het gaat ook bij COHEN om hedendaagse projecten, die sensibele voor maatschappelijke ambivalentie en contextualiteit hoog in het vaandel dragen. Deze sensibele uit zich bij COHEN in een volgehouden deconstructionisme, en in voorzichtige, contextuele reconstructies. BRAITHWAITE, gedreven door dezelfde emancipatorische motivatie, is – zoals reeds hierboven gezegd – veel affirmatiever: reïntegratieve schaamte bijvoorbeeld is voor hem in vele gevallen een goed instrument voor gemeenschapsopbouw; BRAITHWAITE blijft een hele reeks criminologische verhalen koesteren, sterker, hij integreert ze in een omvattende synthese; BRAITHWAITE neemt de eisen en pretenties van enkele NSB’s voetstoots aan, enzovoort. Toch bouwt ook BRAITHWAITE openheid in zijn project. Hij toont zich gevoelig voor hetgeen de maatschappelijke krachten en actoren zélf aan gemeenschappelijkheid produceren en tracht dáárop in te grijpen; hij tracht dáár elementen te vinden voor zijn republikeinse project en zijn voorstellen voor reïntegratieve schaamte. Hoewel de expliciet reconstructieve logica van BRAITHWAITE veel minder dan bij COHEN gevoelig is voor ambivalenties en contextualiteiten, biedt hij dus toch wel uitzicht op een hedendaagse ‘open’ criminologie.

Waar beide auteurs, FOUCAULT en nadien COHEN, zich eerder in een anti-normaliserende strategie zouden inschrijven en een consequent deconstructionisme aanhouden (FOUCAULT al meer dan COHEN), en zich alleszins erg kritisch tonen tegenover de eigen formules, toont BRAITHWAITE zich veel zelfzekerder. Volgens BRAITHWAITE zijn er in deze wereld nu eenmaal universele zekerheden waar men gewoonweg niet omheen kan en die eenvoudigweg niet voor deconstructie in aanmerking komen. Het geloof in ‘schaamte’ als universele integrator bijvoorbeeld, of het contradictoire geloof van BRAITHWAITE in de universaliteit van de verhalen van

enkele NSB's kunnen hier ter illustratie worden aangestipt. BRAITHWAITE vergeet hierbij dat 'gemeenschap' en een gelijkmatige verdeling van 'dominion' niet alleen worden opgebouwd aan de hand van integratie, van normalisering, van inclusies, maar dat dit integendeel steeds ook desintegratie, deconstructie van normalisering, en exclusies inhoudt, of minstens kàn inhouden. Precies bij FOUCAULT en bij COHEN had BRAITHWAITE enige inspiratie in die zin kunnen opdoen. De wereld is een veel ambivalenter en contextueler plaats dan de wereld die door BRAITHWAITE wordt gedacht.²⁴

Toch hebben wij BRAITHWAITE'S project een krachttoer genoemd. Wie in een project een duidelijk theoretisch en praktisch pragmatisme kan koppelen aan een emanciperende motivatie; wie dit doet door een zekere gevoeligheid voor de maatschappelijke flexibiliteit en creativiteit te koppelen aan een diepe bekommernis voor integratieve gemeenschapsbouw, die heeft immers een intellectuele *tour de force* geleverd.

Selecte bibliografie

- ABEL, R., 'The contradictions of informal justice', in: R. ABEL (ed.), *The politics of informal justice* (vol. 1), London, Academic Press, 1982, 267-320.
- BAUMAN, Z., 'Modernity and ambivalence', Ithaca, Cornell University Press, 1991.
- BAUMAN, Z., 'Postmodern ethics', Oxford, Blackwell, 1993.
- BERMAN, M., 'All that is solid melts into air. The experience of modernity', London, Verso, 1983.
- BRAITHWAITE, J., 'Crime, shame and reintegration', Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- BRAITHWAITE, J., 'Shame and modernity', *British Journal of Criminology*, 1993, 1, 1-18.
- BRAITHWAITE, J., 'Inequality and republican criminology', in: J. HAGAN and R. PETERSON (eds.), *Crime and equality*, Stanford, Stanford University Press, 1995, 277-305.
- BRAITHWAITE, J., 'Reintegrative shaming of criminal offenders', *Paper to the National Conference on Crime, Shame and Reintegration in Indonesia*, August, 1996.
- BRAITHWAITE, J., 'Searching for epistemologically plural criminology (and finding some)', *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 1996, 29, 142-146.
- BRAITHWAITE, J. en P. PETTIT, 'Not just deserts. A republican theory of criminal justice', Oxford, Oxford University Press, 1990.
- CAIN, M., 'Beyond informal justice', *Contemporary Crises*, 1985, 9, 335-373.

---

24. Zie, voor een theoretische poging om het ambivalente, het contextuele, het ongrijpbare, het onfixeerbare (kortom: het 'onsluitbare') van de hedendaagse ervaring in rekening te brengen voor elke geëngageerde poging die naar de creatie en de (re)productie van 'gemeenschap' verwijst, het werk van de zogenaamde post-Marxisten LACLAU en MOUFFE (1985).

- COHEN, S., 'The punitive city: notes on the dispersal of social control', *Contemporary Crises*, 1979, 3, 339-363.
- COHEN, S., 'Visions of social control', Cambridge, Polity Press, 1985.
- COHEN, S., 'Taking decentralization seriously: values, visions and policies', in J. LOWMAN, et. al. (eds.), *Transcarceration: essays in the sociology of social control*, Aldershot, Gower, 1987, 358-379.
- COHEN, S., 'Against criminology', New Brunswick, Transaction Publishers, 1988.
- COHEN, S., 'The critical discourse on social control: notes on the concept as a hammer', *International Journal of the Sociology of Law*, 1989, 3, 347-359.
- COHEN, S., 'Social control and the politics of reconstruction', in D. NELKEN (ed.), *The futures of criminology*, London, Sage, 1994, 63-89.
- CROOK, S., et. al., 'Postmodernization: change in advanced society', London, Sage, 1992.
- DE HAAN, W., 'The politics of redress', London, Unwin Hyman, 1990.
- FEELEY, M. and J. SIMON, 'Actuarial justice: the emerging new criminal law', in D. NELKEN (ed.), *The futures of criminology*, London, Sage, 1994, 173-201.
- FOUCAULT, M., 'Discipline and punish. The birth of the prison', New York, Pantheon, 1977 [1975].
- FOUCAULT, M., 'The history of sexuality', vol. I, London, Penguin, 1979 [1976].
- FOUCAULT, M., 'Governmentality' [1978], in: G. BURCHELL, e.a. (eds.), *The Foucault effect: studies in governmentality*, London, Harvester Wheatsheaf, 1991, 87-114.
- FOUCAULT, M., 'Alternatives à la prison: diffusion ou décroissance du contrôle social?' [1976], *Criminologie*, 1993, 1, 13-34.
- FRASER, N., 'Foucault on modern power: empirical insights and normative confusions' [1989], in S. HENRY (ed.), *Social control: aspects of non-state justice*, Aldershot, Dartmouth, 1994, 3-20.
- GIDDENS, A., 'The consequences of modernity', Cambridge, Polity Press, 1990.
- HABERMAS, J., 'The theory of communicative action', Boston, Beacon, 1984 (vol. 1), 1988 (vol. 2).
- HARVEY, D., 'The condition of postmodernity', Oxford, Blackwell, 1989.
- JAMESON, F., 'Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism', London, Verso, 1991.
- LACLAU, E. en Ch. MOUFFE, 'Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics', London, Verso, 1985.
- LIPPENS, R., 'Critical criminologies and the reconstruction of Utopia', *Social Justice*, 1995, 1, 32-50.
- LIPPENS, R., 'Hypermoderne progressieve sociale politiek', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1996, 4, 41-52.
- LIPPENS, R., 'Braithwaite en sociale controle', *Tijdschrift voor Criminologie*, 1996, 4, 370-375.
- MATTHEWS, R., 'Decarceration and social control: fantasies and realities', *International Journal of the Sociology of Law*, 1987, 1, 39-60.

- MCMAHON, M., 'Net-widening: vagaries in the use of a concept', *British Journal of Criminology*, 1990, 2, 121-149.
- MORGAN, R., 'Book review of J. Braithwaite's Crime, shame and reintegration', *Crime, Law and Social Change*, 1991, 3, 317-320.
- ROSENAU, P., 'Postmodernism and the social sciences: insights, inroads and intrusions', New Jersey, Princeton University Press, 1992.
- SHALIN, D., 'Critical theory and the pragmatist challenge', *American Journal of Sociology*, 1992, 2, 237-279.
- VAN SWAANINGEN, R., 'Justitie als verzekeringsmaatschappij: "actuarial justice" in Nederland', *Justitiële Verkenningen*, 1996, 5, 80-97.
- WALGRAVE, L., 'Over "reintegrative shaming" en "restorative justice"', *Tijdschrift voor Criminologie*, 1996, 4, 346-359.
- WALZER, M., 'The politics of Michel Foucault [1983]', in D. COUZENS HOY (ed.), *Foucault: a critical reader*, Oxford, Basil Blackwell, 1986, 51-68.
- WATTS, R., 'John Braithwaite and Crime, shame and reintegration: some reflections on theory and criminology', *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 1996, 29, 121-141.